

Тимошенко Володимир Валерійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна). E-mail: timoshenkovv@i.ua

Tymoshenko Volodymyr Volodymyrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Education and Sports of the Donbas State Machine-Building Academy (Kramatorsk, Ukraine). E-mail: timoshenkovv@i.ua

УДК 378:141:371.134(043.3):355

ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ТЕОРІЇ ВЗАЄМОДІЇ

К. Ю. Тушко

ORCID 0000-0001-7684-5622

У статті приділено увагу проблемі гуманізації та демократизації вищої освіти, зокрема питанням діалогізації, спілкування та взаємодії. Виділено основні гуманістичні аспекти в освіті: формування діалогічної свідомості, сприйняття та розуміння діалогічного буття, формування критичного мислення. Проаналізовано зміст наявних у науковій зарубіжній та вітчизняній літературі доробків щодо представленої проблеми на основі хронологічної систематизації. Зосереджено увагу на філософських: представники античності – як основоположники концепції взаємодії; епоха середньовіччя у теорії взаємодії на засадах ортодоксальної позиції; епоха Нового часу – механічна взаємодія; досягнення німецької класичної філософії; соціальних: теорія соціалізації особистості; психологічних: індивідуальна та групова взаємодія; лінгвістичних (вербальна та невербальна типи комунікації) аспектах теорії взаємодії. Представлено результати аналізу наукових праць відомих філософів, соціологів, психологів та лінгвістів. Виокремлено основні положення теорії взаємодії у філософії, соціології, психології та лінгвістиці. Сформульовано ключові узагальнення проведеного теоретичного аналізу: взаємодія лягла в основу наукових теорій про соціалізацію особистості, самовдосконалення особистості, інтеграцію її психоемоційної, духовної та інформаційної сфер. Розкрито суттєві ознаки широкого та вузького змісту поняття «взаємодія». Здійснено прогноз напрямків перспективних наукових досліджень у ракурсі методології взаємодії.

Ключові слова: гуманізація, вища військова освіта, майбутні фахівці, теорія взаємодії, філософські та соціальні аспекти, психологічні дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасні процеси розвитку України вимагають обґрунтування в освітній сфері нової філософської парадигми, пріоритетною метою якої є гуманізація усіх процесів. У ракурсі зазначеної проблеми здійснюється орієнтація всіх рівнів освітньої системи (зокрема і вищої) на особистість того, кого навчають (майбутнього фахівця). У проблемі гуманізації варто виокремити такі аспекти, як: формування діалогічної свідомості, сприйняття та розуміння діалогічного буття, формування критичного мислення. Саме діалогічність у сучасній педагогічній теорії та практиці є аналогом теорії взаємодії, досить популярної у західній освітній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Гуманістичні процеси в освіті були представлені науковими доробками таких вчених, як І. Васильєв (концепція гуманного професіоналізму), А. Волинець (полікультурність в освіті), Л. Зазуліна (діалогізація освітнього процесу), С. Кожушко (проблема професійної взаємодії фахівців з комерційної діяльності), В. Лутай (синергетичні підходи), Н. Протасова (гуманізація безперервної освіти) та багато ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У переліку поданих вище наукових праць увага була присвячена або процесам діалогізації, або педагогічній синергетиці, проте відсутній універсальний підхід щодо розкриття сутності теорії взаємодії у вищій освіті, зокрема військовій вищій освіті.

Метою представленої статті є аналіз соціально-філософських основ теорії взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Ретельний та багатогранний аналіз наукової літератури, переважно філософського та соціологічного змісту, дозволив дійти висновку, що проблема взаємодії представлена у працях про свідомість людини, внутрішній світ людини, сферу спілкування людини тощо. Зазначені теорії слугують основою для визначення філософсько-соціального змісту взаємодії.

У філософській науці представлено результати вивчення людиною реальності як сукупності всіх явищ та предметів, між якими виникають

різні види відносин та зв'язків. Тобто, як зазначає О. Киричок (1979), жодному процесу або явищу не притаманна абсолютна незалежність.

Навіть у людському мисленні не існує уявлень про об'єкт, що не вписаний у буття світу. У змісті філософських теорій по відношенню до проблеми взаємодії, зазначається, що усі предмети та події знаходяться у нескінченному зв'язку, який безперервно здійснює рух уперед, тобто забезпечує розвиток.

Можна констатувати, що у філософській науці, взаємодія відображає організованість та системність буття. Зважаючи на такий підхід, категорія «взаємодія» має у науковому обігу статус універсальної. Суть його полягає в тому, що у категорії «взаємодія» виражається субстанціальність світу, тобто обумовленість зв'язку усього з усім (Герасимчук, 1999).

Філософський словник основним змістом дефініції «взаємодія» розкриває через такі ознаки: особливий різновид відносин між об'єктами; наявність впливу одного об'єкта на інший; поява змін у стані об'єкту як результат впливу на нього відносин (Словник термінів з філософії).

Ще однією суттєвою ознакою категорії «взаємодія» є можливість осмислення системи як сукупності об'єктів, до прикладу, людина вивчається лише у контексті суспільної системи, оскільки існують відповідні зв'язки людини зі структурними елементами соціуму (Надольний, 2002).

Із розвитком філософської науки відбувались зміни у тлумаченні категорії «взаємодія».

Витоки теорії взаємодії можна простежити в античній філософії.

Основи теорії взаємодії простежуються у маєвтичних діалогах таких філософів, як Сократ і Платон (История современной зарубежной философии, 1997). Хоча в античній філософії було сформульовано теорію взаємодії, в основі якої механічна концепція. Лише в епоху Середньовіччя у зазначеній теорії з'явилися антропологічні уявлення.

Філософія Нового часу у тлумаченні змісту концепції взаємодії звернулася до античних уявлень і тому у її змісті домінувало механічне розуміння.

Представники німецької класичної філософії надали поштовху у розвитку згаданої теорії, акцентуючи на взаємній причинності та обумовленості усіх субстанцій. Можна стверджувати, що у німецькій класичній філософії здійснювалась спроба ототожнити діалектичний процес та взаємодію (Гегель, 1991).

У філософській науці, по відношенню до концепції взаємодії, варті уваги ще дві теорії: діалектичний матеріалізм та конфліктологічна теорія. У

діалектичному матеріалізмі взаємодія виступала як універсальна властивість матерії, характерна для всіх її форм (Енгельс, 1980).

На початку ХХ ст. зміст категорії «взаємодія» був доповнений інтеграційною ознакою. Інтегративність взаємодії полягала у можливості змінюватись місцями об'єктам в результаті причинно-наслідкових процесів. Водночас взаємодія була чинником, що сприяв побудові нових систем та її структурних елементів.

Протилежним є філософський погляд на взаємодію у взаємозв'язку із діалектикою. Оскільки діалектика присвячена дослідженню єдності і боротьби протилежностей.

Таким чином, можна стверджувати, що «взаємодія» пов'язана із усіма філософськими категоріями: із буттям, із системою, людиною тощо.

Основоположником теорії взаємодії у ХХ ст. є М. Бубер (1995), який у наукових працях продовжив розвиток наукових праць В. Гумбольта. М. Бубер дав назву сфері взаємодії – людська.

Подальший розвиток концепції взаємодії характеризується зв'язком із психологією, логікою, лінгвістикою, теорією інформації, кібернетикою, соціологією тощо.

Соціологічна наука у своєму арсеналі використовує праці С. Аверінцева, М. Бахтіна (1979), Ю. Лотмана (1989), які знання про взаємодію поклали в основу методології гуманітарного знання. Вчений М. Бахтін (1979) розглядав взаємодію як буття особистості, як діалог двох або більше розумів.

М. Бахтіну належить ідея про поліфонізм культур, про їх взаємодію, яку у Школі діалогу культур поширив В. Біблер (1988).

Науковець Я. Буш (1985), розвиваючи основи антропософії, стверджував, що дії людини виступають формами вільної реалізації її соціально зумовленої взаємодії з такими елементами суспільства як особистість, група, сфера природи. Я. Буш наголошував, що взаємодія є універсальним фактором становлення та розвитку особистості. Світ людини, на його думку, діалогічний, тому розвиток теорії взаємодії потребує вивчення закономірностей та методологічних орієнтирів щодо взаємодії людей, вирішення соціальних конфліктів, забезпечення духовного та науково-технічного поступу суспільства.

Відомий культуролог Ю. Лотман (1989) наголошував на тому, що взаємодія виступає для людини діалогом двох її півкуль і супроводжує усі важливі процеси її існування: мислення, мову, свідомість, комунікацію тощо.

Варті розгляду надбання психологічної науки щодо проблеми взаємодії, авторство яких належить Л. Виготському (1982), П. Гальперіну (1965), О. Леонтьєву (1969) та ін.

Вчені-психологи довели існування та взаємозв'язок між зовнішньою та внутрішньою формами існування, стверджували про «убудованість» взаємодії у нейропсихічну структуру особистості (Корнев, 1995).

Л. Якубінський (1986) доводив, що взаємодія є діалогічна мова людини, є первинною по відношенню до монологічної мови, а також більш досконалою. Л. Виготський стверджував, що виникненню взаємодії між людьми у суспільстві передують поява взаємодії всередині мозку індивіда.

Зарубіжні та українські психологи у дослідженні проблеми взаємодії були одноставні у тому, що зосереджувались у наукових пошуках лише на активності індивіда. Проте, навіть за цієї умови, у психологічних працях не існує єдності думок щодо розмежування філософської та соціологічної сутності взаємодії.

Отже, психологія вважає взаємодію процесом взаємного впливу індивідів один на одного, породжуючи відповідні зв'язки, відносини, вербальне та невербальне спілкування, конкретну діяльність.

У дослідженні теоретичних основ теорії взаємодії слід враховувати надбання лінгвістичної науки, яка оперує різними визначеннями «взаємодії» (Дьяконов, 2004). До прикладу, О. Ковальов (1989), розглядає взаємодію як первинну форму спілкування людей; як пріоритетну рушійну силу розвитку особистості; як метод вивчення людини; як внутрішній процес; як досконалий рівень організації соціальної спільноти тощо.

Ключовими узагальненнями запропонованого дослідження є визначення широкого та вузького змістів поняття «взаємодія» з позицій філософії, соціології, психології та лінгвістики.

Широким розумінням поняття «взаємодії» є розуміння його як особливого типу зв'язку, що передбачає взаємні впливи на сторони та спровоковані ними зміни.

Вузьким змістом поняття «взаємодія» є обмін інформацією, іншими словами – спілкування. Таку взаємодію назвали суб'єкт - суб'єктною.

Підсумовуючи, зауважимо, що розкрита у представленій публікації проблема є досить актуальною, оскільки взаємодія лягла в основу наукових теорій про соціалізацію особистості, самовдосконалення особистості, інтеграцію її психоемоційної, духовної та інформаційної сфер.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз теоретичного фундаменту проблеми взаємодії дав змогу зробити такий висновок: існують різні підходи щодо визначення терміну «взаємодія» та багатогранність його тлумачення у мовленнєвій та науковій практиці. Внаслідок цього існують суперечливі теоретичні обґрунтування концепції взаємодії, що вимагає чіткого розмежування у поясненні взаємодії як форми спілкування, як засобу навчання, як необхідну умову гуманізації

освітнього процесу, як діалогічну взаємодію у колективі тощо. Водночас, зрозумілим є те, що взаємодія є важливим інструментом сучасної педагогічної теорії та практики.

Перспективним напрямками подальших наукових досліджень є визначення методологічних основ парадигми взаємодії.

Література

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. 4-е изд. Москва : Сов. Россия, 1979. 318 с.
2. Библер В. С. Школа диалога культур. *Сов. педагогика*. 1988. №4. С. 118.
3. Бубер М. Два образа веры / под ред. П. С. Гуревича, С. Я. Левита, С. В. Лезова; пер. с нем. Москва : Республика, 1995. 464 с.
4. Буш Г. Я. Диалогика и творчество. Рига : Авотс, 1985. 317 с.
5. Выготский Л. С. О психологических системах. *Собр. соч.*: в 6 т. Москва : Педагогика, 1982. Т.1. С.109-131.
6. Гальперин П. Я. Основные результаты исследования по проблеме «Формирование умственных действий и понятий». Москва : 1965. С. 385.
7. Гегель И. Ф. Кто мыслит абстрактно. *Мир философии* : Книга для чтения. В 2-х ч. Москва : Политиздат, 1991. Ч. 1. С. 521-525.
8. Герасимчук В. Д., Шейко С. В. Філософія: підручник. Полтава, 1999. 187 с.
9. Дьяконов Г. Спілкування і взаємодія: діалогічний підхід. *Соціальна психологія*. 2004. № 3 (5). С. 82-96.
10. Енгельс Ф. Листи про історичний матеріалізм 1890-1894. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1980. 31 с.
11. История современной зарубежной философии. Компаративистский подход. Санкт-Петербург, 1997. С. 305.
12. Киричок О. Б. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава : РВВ ПДАА, 2010. 381 с.
13. Ковалев А. Г. О системе психологического воздействия. Психология воздействия (проблемы теории и практики). Москва, 1989.
14. Корнев М. Н., Коваленко М. Н. Соціальна психологія : Підручник. Київ : АТ «Київська книжкова фабрика», 1995. 304 с.
15. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Просвещение, 1969. 214 с.
16. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культур. Труды по знаковым системам. Тарту, 1989. Вып. 23. С.227-243.
17. Словник термінів з філософії. URL : <http://uadoc.zavantag.com/text/29544/index-1.html> (дата звернення : 15.09.2018).
18. Філософія : навчальний посібник / за ред. І. Ф. Надольного. 3-тє вид. стер. Київ : Вікар, 2002. С. 507.
19. Якубинский Л. П. О диалогической реч. *Язык и его функционирование. Избранные работы*. Москва : Наука, 1986. С. 17-58.

References

1. Bakhtin, M. M. (1979). Problemy poetiki Dostoevskogo. [Problems of Dostoevsky's poetics]. 4th ed. Moscow: Sov. Russia (rus).
2. Bibler, V. S. (1988). *Shkola dialoga kultur [School of dialogue of cultures]*. *Sov. Pedagogy*, #4, 118 (rus).
3. Buber, M. (1995). *Dva obraza veryi [Two images of faith]*. P. S. Gurevich, S. Ya. Levita, & S. V. Lezova (Eds.). Transl. from German. Moscow: Respublika (rus).
4. Bush, G. Ya. (1985). *Dialogika i tvorchestvo [Dialogic and creativity]*. Riga: Avots (rus).
5. Vygotsky, L. S. (1982). O psihologicheskikh sistemah [On Psychological Systems]: *Collected works in 6 vol.* Moscow: Pedagogy. Vol.1, 109-131 (rus).
6. Halperin, P. Ya. (1965). *Osnovnyie rezultatyit issledovaniya po probleme "Formirovanie umstvennyih deystviy i ponyatiy" [Main results of the research on the problem "Formation of mental actions and concepts"]*. Moscow (rus).
7. Gegel, I. F. (1991). Kto myslit abstraktno [Who Thinks Abstractly]. *World of Philosophy: A Book for Reading*. In 2 parts. P. 1. Moscow: Politizdat (rus).
8. Gerasimchuk, V. D., & Sheyko, S. V. (1999). *Filosofiya: pidruchnik [Philosophy: textbook]*. Poltava (ukr).
9. Dyakonov, G. (2004). Spilkuvannya i vzayemodiya: dialohichnyy pidkhid. [Spilkuvannya i interconnection: dilogichny pidhid]. *Social psychology*, # 3 (5), 82–96 (ukr).
10. Engels, F. (1980). *Listi pro Istorichniy materializm 1890–1894. [Letters about historical materialism 1890–1894]*. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy (ukr).
11. *Istoriya sovremennoy zarubezhnoy filosofii: Komparativistskiy podkhod [History of modern foreign philosophy. Comparative approach]* (1997). Saint-Peterburg (rus).
12. Kirichok, O. B. (2001). *Filosofiya: pidruchnik dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv [Philosophy: pidruchnik for students of the public schools]*. Poltava: RVV PDAA (ukr).
13. Kovalev, A. G. (1989). *O sisteme psihologicheskogo vozdeystviya [About the system of psychological influence. Impact psychology (problems of theory and practice)]*. Moscow (rus).
14. Kornov, M. N., & Kovalenko, M. N. (1995). *Sotsialna psihologiya: pidruchnik [Social psychology of psychology: pidruchnik]*. Kyiv: AT "Kyivska knyzhkova fabryka" (rus).
15. Leontiev, A. A. (1969). *Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost [Language, speech, speech activity]*. Moscow: Prosveshchenie (rus).
16. Lotman, Yu. M. (1989). *O dvuh modelyakh kommunikatsii v sisteme kultur. Trudyi po znakovym sistemam. [About two models of communication in the system of cultures. Proceedings on sign systems]*, # 23, 227-243. Tartu (rus).
17. *Slovnyk terminiv z filosofiyi [Glossary of Terms on Philosophy]*. Retrieved from <http://uadoc.zavantag.com/text/29544/index-1.html> (date of appeal: 15.09.2018) (ukr).

18. Nadolnyi, I. F. (Ed.). (2002). *Filosofiya: navchalniy posibnik [Philosophy: textbook]*. 3rd ed., ster. Kyiv: Vikar (ukr).
19. Yakubinsky, L. P. (1986). O dialogicheskoy rechi [About dialogical speech]. *Yazyk i ego funktsionirovanie. Izbrannyye raboty*. Moscow: Nauka (rus).

К ПРОБЛЕМЕ АНАЛИЗА СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ ОСНОВ ТЕОРИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

К. Ю. Тушко

В статье уделено внимание проблеме гуманизации и демократизации высшего образования, вопросам диалогизации, общения и взаимодействия. Выделены основные гуманистические аспекты в образовании: формирование диалогического сознания, восприятия и понимания диалогического бытия, формирование критического мышления. Проанализировано содержание имеющихся в научной зарубежной и отечественной литературе произведений о представленной проблеме на основе хронологической систематизации. Анализ проблемы сосредоточен на философских: представители античности – как основоположники концепции взаимодействия; эпоха средневековья в теории взаимодействия на основе ортодоксальной позиции; эпоха Нового времени – механическое взаимодействие; достижения немецкой классической философии; социальных: теория социализации личности; психологических: индивидуальное и групповое взаимодействие; лингвистических (вербальный и невербальный типы коммуникации) аспектах теории взаимодействия. Представлены результаты анализа научных трудов известных философов, социологов, психологов и лингвистов. Выделены основные положения теории взаимодействия в философии, социологии, психологии и лингвистике. Сформулированы ключевые обобщения проведенного теоретического анализа: взаимодействие легло в основу научных теорий о социализации личности, самосовершенствования личности, интеграцию ее психоэмоциональной, духовной и информационной сфер. Раскрыты существенные признаки широкого и узкого содержания понятия «взаимодействие». Осуществлен прогноз направлений перспективных научных исследований в ракурсе методологии взаимодействия.

Ключевые слова: гуманизация, высшее военное образование, будущие специалисты, теория взаимодействия, философские и социальные аспекты, психологические исследования.

TO THE PROBLEMS OF THE ANALYSIS OF SOCIO-PHILOSOPHICAL BASIS OF THE INTERVIEW THEORY

K. Yu. Tushko

The article focuses on the problem of humanization and democratization of higher education, in particular issues of dialogue, communication and interaction. The main

humanistic aspects in education are highlighted: formation of dialogical consciousness, perception and understanding of dialogical being, formation of critical thinking. The content of available scientific and foreign literature on the presented problem on the basis of chronological systematization is analyzed. Focused attention on philosophical: representatives of antiquity – as the founders of the concept of interaction; the epoch of the Middle Ages in the theory of interaction on the basis of an orthodox position; the New Age era – mechanical interaction; the achievement of German classical philosophy; social: the theory of socialization of the individual; psychological: individual and group interaction; linguistic (verbal and nonverbal types of communication) aspects of the theory of interaction. The results of the analysis of scientific works by well-known philosophers, sociologists, psychologists and linguists are presented. The basic principles of the theory of interaction in philosophy, sociology, psychology and linguistics are singled out. The key generalizations of the theoretical analysis were formulated: interaction formed the basis of scientific theories about the socialization of personality, self-perfection of the person, integration of its psychoemotional, spiritual and informational spheres. The essential features of the broad and narrow sense of the concept of "interaction" are revealed. The prognosis of directions of perspective scientific researches from the point of view of the methodology of interaction is carried out.

Key words: *Humanization, higher military education, future specialists, theory of interaction, philosophical and social aspects, psychological research.*

Тушко Клавдія Юрїївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна). E-mail: kltushko@ukr.net.

Tushko Klavdiia Yuriivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (Khmelnyskyi, Ukraine). E-mail: kltushko@ukr.net.